

Małgorzata MINCHBERG

<https://orcid.org/0000-0002-3283-5147>

e-mail: m.minchberg@pole-sztuki.pl

Afiliacja: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie

Edukacja przez sztukę: artysta w szkole

Jak cytować [how to cite]: Minchberg, M. (2018). Edukacja przez sztukę: artysta w szkole. *Edukacyjna Analiza Transakcyjna*, 7, 221–232.

NAWIĄZUJĄC DO ANALIZY TRANSAKCYJNEJ (OD REDAKCJI)

Szkoła, jako odzwierciedlenie umysłów ludzi, którzy ją tworzą i nią zarządzają, jest tradycyjna i oparta o wzorce rodzica. Jeden aspekt tej sztywności jest silnie wyeksponowany – niezależność poszczególnych jej obszarów. Tradycyjnie od pokoleń określone przedmioty i ich treści programowe funkcjonują obok siebie niezależnie. Kontynuując metaforę, jest to osoba o sztywnym podziale stanów Ja, gdzie brakuje przepływu informacji. Pojawiają się zmiany, np. taki przedmiot jak „historia i społeczeństwo”, gdzie łączy się historię i wiedzę o społeczeństwie z elementami wiedzy o kulturze. Podobnie jest z przedmiotem „przyroda” – pytanie jednak, czy nauczyciele są przygotowani merytorycznie, by wykorzystać ten potencjał.

Prawidłowo rozwinięta osoba ma dostęp do stanów Ja i może je płynnie przełączać oraz wykorzystywać ich potencjały. Powtarzana nieustannie jak mantra krytyka, że szkoła uczy rzeczy nieprzydatnych, powinna być zmodyfikowana: rzeczy są przydatne, lecz niedostępne do użytku, tak jak emocje, których nie potrafimy wyrazić wtedy, gdy najbardziej tego potrzeba. Wydaje się, że podobnie jak rozwijająca się osobowość, tak instytucja szkoły wymaga większej interdyscyplinarności. Włączanie do tradycyjnych przedmiotów elementów sztuki powinno służyć zarówno uczniom, jak i nauczycielom. Otwierając się na przeżycia emocjonalne, szkoła może uczyć współdziałania stanów Ja oraz integracji stanu Ja-Dorosły przez świadome korzystanie ze swoich zasobów emocjonalnych.

Zbigniew Wieczorek

Streszczenie

W nowoczesnej edukacji nauczanie przez sztukę i doświadczenie wypiera naukę przez zapamiętywanie. Działania na styku sztuki i nauki (wg teorii STEAM) prowadzone przez artystów w polskich szkołach są tego przykładem. Działający od 2016 program Centrum Edukacji Obywatelskiej p.n. *Rezydencje Artystyczne. Sztuka Zaangażowania* wpisuje się w nowe trendy edukacyjne, gdzie

działania twórcze i sztuka prowadzą do nabywania wiedzy i umiejętności w przeróżnych kierunkach. W wyniku doświadczeń jednej z rezydujących artystek i grupy nastolatków z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii nr 8 w Radości został wypracowany pewien model współpracy pomiędzy artystą a szkołą, zgodny z nowymi trendami pedagogiki, który zostanie przedstawiony w tym artykule. Celem opisanych działań było wprowadzenie do systemu edukacji przez osobę artysty-edukatora konektywnych i twórczych metod, które poprowadziły uczestników do współdziałania stanów Ja.

W pierwszym podrozdziale autorka nakierowuje na główną korzyść, którą uczestnicy uzyskują podczas udziału w tego typu projektach artystyczno-edukacyjnych, gdzie proces twórczy prowadzi do holistycznego rozwoju i poszerza spektrum postrzegania otaczającego świata. Następnie wyeksponowano zasoby, które wnosi artysta w tym procesie, odpowiadając na zaobserwowane, wielopłaszczyznowe potrzeby grupy nastolatków. W kolejnych częściach artykułu przedstawiono najważniejsze środki edukacyjne i narzędzia sztuki użyte w trakcie zainicjowanego procesu, przy czym wyodrębniono „współpracę międzyśrodowiskową” w osobnym podrozdziale, jako fundamentalny element tego typu działania.

Słowa kluczowe: edukacja kulturowa, edukacja przez sztukę, edukacja kulturalna, projekty edukacyjne, edukacja artystyczna, artysta w szkole, pedagogika twórczości, konektywizm.

Nauka i sztuka – uzasadnienie włączania sztuki w systemie szkolnym zgodnie z nowymi trendami edukacyjnymi

Stereotypowy pogląd, że nauka i sztuka do siebie nie pasują, odchodzi w przeszłość. Obserwując obecne pole edukacji, zauważamy odchodzenie od tradycyjnego nauczania na rzecz znacznie szerszej idei, którą oznaczono akronimem – STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics), w myśl której do nauk matematycznych, przyrodniczych i technicznych dołącza się również element *art*. Sztuka to pełnoprawna dziedzina w nowoczesnej edukacji, prowadząca do poznawania świata i rzeczywistego rozwoju. Stary zestaw akademickich kompetencji ustępuje dziś pola uczeniu na drodze doświadczenia, a następnie tworzenia. Nauczycielami stają się inni ludzie, którzy włączają się w proces edukacyjny – rodzice, aktywiści, artyści. Takie też zalecenia wydała Rada ds. Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu:

Uczenie się o nauce poprzez inne dziedziny i uczenie się o innych dyscyplinach poprzez naukę. Tak szeroka i interdyscyplinarna edukacja nie może być realizowana tylko w przestrzeni szkolnej. Stąd zalecenia współczesnych pedagogów do otwierania się szkoły – uczynienia z niej miejsca spotkania uczniów z przedstawicielami nauki, sztuki czy biznesu (Hazelkorn [red.], 2015, s. 10).

Jeszcze z końcem XX wieku pojawił się termin *myślenia projektującego*, które składa obiekty i rzeczy razem, by stworzyć nową wartość (De Bono, 1999). To na tym gruncie narodziła się wspomniana teoria nauki STEAM, a za nią relatywnie nowy nurt w edukacji – konektywizm.

Według Georga Siemensa i Stephena Downesa wiedza nie jest zbiorem faktów, ale relacji pomiędzy faktami. To nie zbiór zdań oznajmujących nam prawdy na temat Wszechświata,

ale sieć skojarzeń, która łączy nasze doświadczenia i działania. Wiedza jest rozproszona w sieciach połączeń pomiędzy ludźmi, przedmiotami (np. książki), wirtualnymi miejscami w Internecie (jak choćby Wikipedia), czy urządzeniami (tzw. Internet rzeczy – internet of things). Nie ma tu miejsca dla jednej szkoły, jednego nauczyciela, jednego podreçznika. (www. Centrum Nauki Kopernik w Warszawie).

Z takiej perspektywy uczenie się jest nie tyle gromadzeniem informacji i ich zapamiętywaniem, ile podłączaniem się do sieci wiedzy, a następnie kreatywnym wykorzystaniem zdobytych informacji. W tym sensie twórczość nabiera nowego sensu. Twórczość nie manifestuje się tylko przez wytwór materialny, lecz objawia się postawą pełnej, permanentnej gotowości do procesu wnikliwego postrzegania i wytwarzania *nowego*, niezależnie od dziedziny. Sztuka staje się drogą uczenia się i zgłębiania prawd o świecie. Tak też stało się podczas rezydencji w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii nr 8 w Radości.

Poszerzanie pola widzenia jako cel w realizacji projektów artystyczno-edukacyjnych

Skoro edukacja XXI wieku jawi się jako dążenie do nabywania przez uczniów umiejętności wyszukiwania, weryfikowania, a następnie wykorzystania zastanej i szeroko dostępnej wiedzy, to nowoczesne edukowanie prowadzić ma do jej kreatywnego zastosowania w różnych dyscyplinach życia. Twórcze działania na styku nauki i sztuki, które zrealizowaliśmy w projekcie rezydencjalnym *Sztuka Zaangażowania* wspólnie z uczniami z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii nr 8 w Radości, miały na celu poszerzać nasze pole widzenia o kolejne sfery, które dotąd nie były oczywiste lub wręcz zauważalne. Przez sztukę poprowadzono młodzież do wykształcenia świadomości twórczej postawy, rozumianej jako dyspozycja do mądrego planowania życia, podejmowania decyzji i dokonywania wyborów przybliżających do osobistych celów życiowych, zgodnych z prawdziwą naturą i potrzebami każdego z uczestników projektu. Podejmowane działania, jak przyglądanie się w szczególny sposób kolejnym strefom tymczasowego domu uczniów w Radości – od wnętrza budynku, przez przylegający teren, aż po przestrzeń poza ośrodkiem, otwierały na nowy świat doznań i nierutynowy sposób patrzenia. Podczas kolejnych spotkań młodzież powracała do wspomnień z przeszłości, aby zobaczyć je w innym kontekście. Czynnie doznawała oryginalnej sztuki w Muzeum Sztuki Nowoczesnej, aby poznać język sztuki, a w przeszłości umieć go stosować. *Życie jest sztuką* – mawiał Joseph Beuys, więc wspólnie doświadczaliśmy życia w twórczy sposób. Dzięki temu potwierdziliśmy, że sztuka jest skutecznym narzędziem w wychowywaniu do wrażliwości na otaczający świat, mądrych postaw i świadomych wyborów, społecznie nieobojętnych.

W skutecznym wychowaniu z jednej strony potrzebne są wzorce i drogowskazy aksjologiczne i normatywne, ale z drugiej – zaangażowanie wychowanka w poszukiwanie, po-

znawanie, akceptowanie i urzeczywistnianie przyjmowanego przez siebie świata wartości. Każdy musi nieustannie szukać odpowiedzi na nurtujące go pytania o zasadność obowiązywania realizowanych przez siebie wartości, które mają odpowiadać istniejącym ludzkim potrzebom i mającym znaczenie dla całego społeczeństwa (Śleziński, 2003, s. 93).

W powyższym świetle, w trakcie realizacji interdyscyplinarnego projektu, aktywnie poszerzaliśmy też konfucjańską maksymę dydaktyczną słowami o wyzwaniu emocji przez sztukę: *Powiedz, a zapomnę, pokaż, a zrozumieję, daj doświadczyć, zapamiętam, ...pozwól przeżyć, uwewnętrznię na zawsze*. Doświadczenie aktu twórczego niezaprzeczalnie stanowiło o mocy podejmowanych działań i skuteczności procesu nauczania. Za każdym razem dzięki sztuce wszyscy poszerzyliśmy świat naszych doświadczeń, wiedzy i emocjonalnych doznań. Od października do marca każdego tygodnia odbywało się regularnie jedno spotkanie na terenie szkoły, w przyległej przestrzeni Radości lub w warszawskim muzeum.

Rola artysty w projektach artystyczno-edukacyjnych

Podczas realizacji projektu *Sztuka Zaangażowania* rezydujący artyści podejmują ze swoimi grupami z różnych szkół w Polsce działania w kierunku nauczania postaw obywatelskich, nabywania wiedzy z różnych dziedzin i zakresów, uczenia przeróżnych umiejętności, a wszystko to przez sztukę i działania twórcze. Nauka przez sztukę ustępuje tu miejsca dotychczasowej nauce do sztuki. Teoretyk sztuki Jerzy Ludwiński już w XX wieku przewidywał, że sztuka w epoce postartystycznej stanie się *klejem* wszystkich dziedzin życia. Dziś wyraźnie widać, że sztuka staje się takim spoiwem w edukacji.

Ingerencja artysty w działania szkolne nie pretenduje do generalnych przemian w systemie, ale jest propozycją zamiany stosowania odtwórczych metod pracy na twórcze działania, które przez kreację wprowadzają nowe treści i umiejętności. Artysta, wchodząc do szkoły ze swoim potencjałem twórczym i wnikliwym spojrzeniem na zastaną przestrzeń i szkolne środowisko, otwiera uczniów na nowe możliwości poznawania świata przez aktywowanie procesów twórczych.

Twórczość dziecka ma swoistą wartość, która może stanowić żywe podłoże dla nauczania i wychowania (Frankiewicz, 1993, s. 67).

Nadrzędnym celem nauczyciela/artysty w pracy z uczniami powinno być gromadzenie wielorakich doświadczeń, które przez szeroką eksplorację prowadzą do indywidualnych i świadomych wyborów, a także do własnych, nieskrępowanych wypowiedzi w formie zgodnej z ich wrodzonymi predyspozycjami. W ten sposób artysta staje się przewodnikiem po tajnikach osobistych zasobów i wrodzonych zdolności każdego ucznia, zakładając, że

wszyscy jesteśmy zdolni do twórczych zachowań, a twórczy potencjał, rozumiany jako konstruowanie nowych i oryginalnych interpretacji własnych doświadczeń, jest immanentnie wpisany w ludzką naturę (Runco, 2004, s. 667).

Każde dziecko rodzi się z potencjałem twórczym, ale systemowa praca w szkołach, oparta głównie na odtwórczych metodach, niszczy otwartość, abstrakcyjne myślenie, trójwymiarowe widzenie świata i problemów. Szersza współpraca szkół z czynnymi twórcami różnych dyscyplin może być skutecznym sposobem poprawienia tej sytuacji.

Edukujący artysta zakłada, że każdy uczeń jest pełną, twórczą jednostką, która nie boi się doświadczać, która samodzielnie szuka rozwiązań, która używa wszystkich swoich zmysłów jednocześnie. Każdy z nich ma *jakiś talent*, wystarczy go odkryć i pielęgnować. Celem edukacji powinno być dostrzeżenie w każdym uczniu jego indywidualnych predyspozycji i umożliwienie mu ich rozwijania. Jeden może zostać znakomitym szefem kuchni, inny architektem, jeszcze inny sportowcem. Ważne, aby był szczęśliwy i mógł rozwijać się zgodnie ze swoją pasją. W pracy pedagogicznej potrzeba więc uważności i podążania za uczniem, aby negatywnie nie naruszyć jego naturalnej i nieskrępowanej potrzeby rozwoju.

Wspomaganie uczniów w procesie odnajdywania tego, co naprawdę lubią robić, to jedno z podstawowych zadań nauczyciela twórczości, bo ludziom trudno jest osiągać rzeczywiście wyjątkowe wyniki w dziedzinach, które ich nie interesują (Sternberg, 2001, s. 67).

Artysta w szkole jako przedstawiciel kreatywnej pedagogiki:

- nie niszczy naturalnych zdolności (talentów), ale je dostrzega i wzmacnia;
- podkreśla indywidualność każdego człowieka/ucznia jako osoby;
- rozwija umiejętności i sprawności w twórczy sposób;
- kształtuje motywację i umiejętność określania celów;
- wprowadza w świat twórczości, dzięki czemu uczeń rozumie i reguluje swoje emocje;
- przez czynne wprowadzanie w świat sztuki pomaga formować strukturę świata wartości uczestników/twórców;
- pokazuje twórczy styl życia i nowe postrzegania świata;
- uczy szacunku do różnorodności ludzi, ich poglądów i talentów, bo bazuje na potencjale uczestników i jasno to wyraża;
- motywuje do nierutynowych rozwiązań i podejmowania twórczych działań;
- wzmacnia poczucie sprawczości;
- kształci postawę kontestowania i kwestionowania zastanych założeń.

Podstawową metodą dydaktyczną w kreatywnej pedagogice jest modelowanie, jak pisał Sternberg (2011). Artysta/nauczyciel, mając odwagę wykazywania postawy, stawiającej pytania wobec *niepodważalnych faktów*, w tym posiadanej przez siebie wiedzy, staje się dla uczniów wzorem postawy otwartej na świat, zadziwionej, pytającej. Obserwowanie twórczych działań artysty/nauczyciela wyzwala bowiem kreatywność uczniów i wychowanków, a jego postawa otwartości jest ważnym elementem kształtowania się ich twórczej osobowości. W rozwijaniu własnej indywidualności jako wartości nadrzędnej dla każdego czło-

wieka ważna jest samoświadomość, którą osiągamy w bliskim i uważnym kontakcie w toku pracy.

Człowiek tworzy sztukę; sztuka jednocześnie wyraża i współtworzy człowieka. Bywa, że istota ludzka snuje refleksje na temat swojej sztuki – pogłębiają one jego wiedzę, nie tylko o tym, co stworzył, lecz także o tym, jak rósł i dojrzewał w tym procesie. Człowiek wreszcie wzbogaca dzięki swej sztuce wizje i sposoby życia, kształtuje własne człowieczeństwo (Wojnar, 1982, s. 5).

Opis środków i narzędzi pracy w trakcie realizacji projektu artystyczno-edukacyjnego

Proces twórczy i edukacyjny

Twórcze metody dynamizują proces edukacyjny, tak z pozycji ucznia, jak i edukatora. Podstawą metodyczną w działaniach edukacyjno-artystycznych jest improwizacja. Artysta nie wyznacza zadań. Jest tylko na początku moderatorem działania. Inicjuje pomysły i nadaje wstępny kierunek, proponuje pomoce, dostarcza narzędzia. Jego celem jest oddanie inwencji uczniowi, bo to on (świadomie bądź nie) przejmując w trakcie działań rolę *lidera*. Podążanie za uczniem, jego potrzebami, jego poziomem wiedzy i umiejętności jest niezbędne. To, jaki przebieg będzie miało dane spotkanie, zależy od grupy, jej energii i indywidualnych potrzeb, ale i zasobów każdego z uczestników. To oni rozwiązują problem, a artysta im w tym pomaga.

Dzięki inicjowanym działaniom i zabawom, dzięki rozmowom, pokazom i partycypacyjnym wizytach w muzeum nauczyciel/artysta pokazuje, jak komunikują się ze światem twórcy, jakiego języka używają, o czym mówią. To pozwala młodzieży na poznanie różnych środków wyrazu artystycznego, które będą mogli stosować we własnych wypowiedziach. Język werbalny i pisany nie jest już jedynym, którego używają, aby wyrazić swoje uczucia, spostrzeżenia czy problemy.

Półroczną pracę w Radości można opisać jako długofalowy proces, w podążaniu za uczestnikami, rozwojem wydarzeń, przy uwzględnianiu kontekstów sytuacyjnych. Nie skupiano się na celu, choć od początku zakładano finalne spektakularne wydarzenie, które miało prezentować efekty pracy. Podstawowym celem było pozostawienie uczestników projektu silniejszymi, bardziej świadomymi i zaprzyjaźnionymi ze sztuką. Aby to osiągnąć, na starcie artystka nawiązała pozytywne relacje z młodzieżą i ich ośrodkiem, co potem pozwoliło na skuteczne i autentyczne działania. Ważne też było, aby rozeznaczyć ich zasoby i problemy. Znalezienie adekwatnych sposobów działania i komunikacji do zmieniających się warunków było najtrudniejszym wyzwaniem. W pracy z młodzieżą nie działają żadne sprawdzone scenariusze, bo każde spotkanie jest inne. Serendywność, czyli dokonywanie szczęśliwych odkryć tam, gdzie się tego nie spodziewamy, okazuje się najlepszą taktyką. Czasem dynamiczne zwroty akcji podkreślają charakter

współpracy artysty ze szkołą, a najlepszym sposobem na kreatywne nauczanie jest zabawa, bo dla młodego człowieka zabawa jest jednocześnie i nauką, i pracą nad własnym samodoskonaleniem.

Fundamentalnym warunkiem dla prawidłowego rozwoju, poza bezpieczeństwem, jest uwaga, jaką otaczamy ucznia oraz poczucie zrozumienia ze strony nauczyciela. Wielu naukowców podkreśla stabilność i powtarzalność zachowań w życzliwych warunkach jako podstawę pomyślnej edukacji. Staralam się, pomimo nowatorskiego podejścia do edukacji, być przewidywalną w sposobie bycia, co nie było łatwe. Pomocna oczywiście była sztuka, która niezależnie od tego, czy jest praktykowana biernie, czy czynnie, jako komunikat, jako forma przekazywania emocji zmienia relacje między adolescentem a dorosłym. Niezmienną okazała się taktyka *Jestem tu i teraz* – świadomie poszukiwano korelacji w pojawiających się treściach, obserwowanych formach i podejmowanych działaniach. Życie splatało się ze sztuką w jej różnych odsłonach, a to prowadziło do nowych odkryć i wniosków.

Wprowadzenie sztuki, jej różnych dyscyplin, jako elementu komplementarnej edukacji, pozostawia trwałe efekty, bo współpracujące ze sobą symultanicznie wszystkie zmysły podczas proponowanych działań wzmacniają się wzajemnie. Dlatego za każdym razem wprowadzane były różne aktywności, aby każdy mógł znaleźć najbardziej adekwatny dla siebie sposób wyrażania, zgodny ze swoim utalentowaniem.

Kiedy możemy mówić o skuteczności projektu artystyczno-edukacyjnego? Wtedy, kiedy uwspólnimy cele, bo wówczas pojawia się szansa na satysfakcję po obydwu stronach – artyście i podmiotów działań. One nie muszą być takie same, mogą być tożsame. Tak też się stało przy realizacji projektu w Radości. Podczas jednego ze spotkań wybraliśmy się do pobliskiego lasu z pochodniami skonstruowanymi z rur hydraulicznych i ledowych latarek, aby poobserwować efekty świetlne i otoczenie w okolicznościach innych niż znane młodzieży dotychczas. Okazało się, że *las zniknął*, a w każdym razie jego duża część została wycięta pod trasę szybkiego ruchu. Wszyscy byliśmy poruszeni tym faktem i widokiem zwalonych pni. Jak zmieni się życie w sąsiedztwie ośmiopasmowej obwodnicy Warszawy? Swoje obawy, smutek i bezradność wyraziliśmy w akcji happeningowej zatytułowanej *Drzewa są bezbronne*. Poczuliśmy potrzebę wyrażenia swoich uczuć i zaznaczenia swojego stanowiska w tej sprawie. Wspólnie rozpoczęliśmy prace nad przebiegiem i formą artystycznego wydarzenia. Każdy miał tu swój wkład jako uczestnik zbiorowej akcji, ale też jako pojedynczy wyraziciel szacunku do natury w drugiej części wydarzenia, kiedy to zaprezentowaliśmy kilkanaście performatywnych indywidualnych akcji. Był drybling piłkarski w obronie drzewa, akrobacje rowerowe na cześć natury, prace plastyczne traktujące o przyrodzie czy poezja o oddychaniu dzięki drzewom, i inne.

Niezaprzeczalnie idealny model relacji między moderatorem a uczestnikami projektów kulturalnych to zachowanie pozytywnej synergii, przejawiającej się

wymianą uczuć, myśli i zasobów. Artysta przez swój czynny udział w proponowanych działaniach podkreśla ich wagę i swoją autentyczność. Wszyscy demokratycznie zbieramy doświadczenia, które nas budują.

Wychodząc z konstruktywistycznego modelu uczenia się, można wnioskować, że do odpowiedniego skonstruowania środowiska kształcenia niezbędne są dwa czynniki: aktywność jednostki i społeczny charakter uczenia się (Klus-Stańska, 2009, s. 502)

– dlatego tak ważna jest społeczna współpraca, kooperacja, współdziałanie. Połączenie różnych dziedzin w tworzeniu i potencjału postaw twórczych uczestników przedsięwzięcia daje zwielokrotniony efekt. Jest on wypadkową wielu czynników – zaangażowania grupy, potencjału uzdolnień, wykorzystania dostępnych na ten czas narzędzi i zastanej sytuacji, z której charakterystyki można czerpać.

Wprowadzenie mechanizmów synergicznych w proces wychowawczy, edukacyjny i społeczny może przyczynić się nie tylko do ilościowego, ale przede wszystkim jakościowego rozwoju jednostki. Rozwój ten o tyle będzie skuteczny i przewidywalny, o ile oparty będzie na mechanizmie synergicznego kształtowania „ja” w rzeczywistości społecznej (Bulzak, 2009, s. 87).

Aktualizacja *ja* i zastosowanie zasady *bycia tu i teraz* w eksplorowaniu świata i wykorzystaniu wszystkiego, co jest w zasięgu percepcji w danej chwili, pozwala na owocne i satysfakcjonujące, dla obu stron, działania twórcze.

Ścisła współpraca środowiskowa – artyści i nauczyciele

W świetle powyższych rozważań należy mocno podkreślić wagę współpracy artysty z opiekunem grupy podczas projektowania działań artystyczno-edukacyjnych. W pracy edukacyjnej na wstępie zawsze należy podjąć badanie środowiska, z którym będziemy współpracować. Ważne, aby projekt i jego realizacja przynosiły rzeczywistą korzyść uczestnikom, dlatego dopasowanie profilu działań do ich potrzeb, które bywają nieuświadomione, jest kluczowa. Oprócz wnikliwej obserwacji, nieocenionym źródłem informacji jest opiekun grupy, wychowawca czy trener, ktoś, kto zna każdego z uczniów z osobna. Rozmowa wstępna pozwala na zbudowanie poszczególnych wydarzeń tak, aby odpowiadały poziomowi świadomości oraz umiejętności odbiorców. To oszczędza czas i energię. Dzięki temu można celnie zagospodarować zasoby każdego z uczestników. W trakcie działań każdy uczeń podjąć się może się innego zadania, które jest zgodne z jego predyspozycjami. Istotna jest też rola opiekuna grupy przy rozwiązywaniu i tonowaniu sytuacji trudnych czy konfliktowych. Tylko dzięki wspólnym planom, wspólnym działaniom i przebywaniu razem możemy dotrzeć tam, gdzie się na starcie nie spodziewaliśmy, a gdzie prowadzą nas marzenia i obudzona ufność w osobiste siły sprawcze.

Podsumowanie

Aktywność twórcza jest niezbędnym warunkiem funkcjonowania we współczesnym świecie – ze względu na ciągłe zmiany, szybkie tempo życia młody człowiek musi wykazywać się kreatywnością i oryginalnością myślenia. W świecie nowych osiągnięć neurodydaktyki działania artystyczne powinny być ścieżką, dzięki której wdrażane są inne zadania edukacyjne. Na istotną rolę sztuki w edukacji wskazują współcześni naukowcy. Zauważono, że kluczem do sukcesu, zamiast posiadania i produkowania, jest tworzenie idei i pomysłów. Otwórzmy więc szkoły dla artystów, aby przez twórcze działania i sztukę przywrócić poczesne miejsce przedmiotom emocjonalnym w szkołach. Pozytywne zwiastuny edukacji przez sztukę zauważamy już w oddolnych działaniach ludzi kultury i edukacji, czego dowodem jest opisany program *Rezydencje Artystyczne. Sztuka Zaangażowania* przygotowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej.

Podczas realizacji projektu w Młodzieżowym Ośrodku Socjoterapii nr 8 ekspresja twórcza, jako projekcja osobowości, umożliwiła uczestnikom skomunikowanie się ze światem zewnętrznym i zmanifestowanie własnej niepowtarzalności. Młodzież miała okazję nauczyć się też w twórczy sposób przeżywać stratę, co w tego rodzaju szkole ma szczególne znaczenie. Dzięki realizacji projektu uczniowie zdobyli wiedzę z różnych dziedzin – m.in. ekologii, historii, historii i teorii sztuki, socjologii. Pracując interdyscyplinarnymi metodami, podkreślano powiązanie sztuki i jej różnych dyscyplin (muzyki, plastyki, ruchu) z innymi aktywnościami człowieka. Podejmowane działania były tak opracowane, aby połączyć wszystkie obszary rozwoju z uwagą na indywidualny proces wzrastania każdego ucznia. Zgodnie z edukacją inkluzyjną koncentrowano się na każdym z nich, na jego potrzebach i indywidualnych możliwościach, bardziej niż na programach nauczania i wymaganych celach. To zdecydowanie zwiększyło szanse rozwoju. W ten sposób pielęgnowany był wrodzony potencjał kreatywności odnaleziony w każdym uczestniku projektu.

Komplementarna edukacja przez sztukę jest efektywna, ponieważ:

- przez moc sztuki sięga do emocji i głębokich uczuć, przez co pozostawia trwałe efekty;
- współpracując ze sobą symultanicznie zmysły wzmacniają się wzajemnie, pozostawiając trwałe efekty;
- sztuka umożliwia dogłębne przeżywanie, aktywizuje zmysły, ułatwia efektywną realizację procesów edukacyjnych; badania z zakresu wychowania przez sztukę (I. Wojnar, R. Bartel) oraz arteterapii (P. Baron, A. Chmielnicka-Plaskota, G. Borowik) potwierdzają tę tezę;
- sztuka to naturalne środowisko człowieka wrażliwego, otwartego, empatycznego, kontestującego, dokonującego mądrych wyborów;
- dziecko rodzi się, słysząc, widząc, czując, dotykając i myśląc jednocześnie. Należy pozwolić mu na swój sposób uczenia się, zgodny z jego naturalnym spostrzeganiem świata;

- dziecko posiada potencjał twórczy od urodzenia, należy go więc pielęgnować i wykorzystywać w procesie nauczania;
- twórcze metody dynamizują proces edukacyjny, tak z pozycji ucznia, jak i edukatora, bo *twórczość humanizuje człowieka*.

Kultura nas *uczłowiecza*, a otoczenie ma decydujące znaczenie w wychowaniu, dlatego warto podejmować działania edukacyjne przez sztukę, aby kultura stała się naturalnym środowiskiem wychowawczym kształtującym samodzielnego, świadomego i wrażliwego człowieka.

Wypracowany w wyniku wspólnych doświadczeń model edukacyjno-artystycznych działań, który w tym artykule został naszkicowany, może stać się pomocny w polskich szkołach, zwłaszcza teraz, gdy słyszymy o wielu trudnościach na polu zdobywania umiejętności oraz uwewnętrzniania wiedzy. „Poszerzone pole widzenia”, dzięki twórczości i emocjonalnej mocy sztuki, niezaprzeczalnie przyczynia się do wspierania procesów holistycznego rozwoju i dorastania. Wykorzystanie zasobów, środków i narzędzi sztuki, jakie wnosi artysta do szkoły, może stać się skutecznym sposobem na wspieranie dzisiejszego środowiska edukacji, którego celem powinno być prowadzenie ucznia do dwóch kluczowych kompetencji – kreatywności i krytycznego myślenia. Ta ostatnia umiejętność szczególnie łączy się z osiąganiem dojrzałości i samodzielności.

Bibliografia

- Arnheim, R. (1970). *Visual Thinking*. Londyn: Faber & Faber Limited.
- Bulzak, A. (2009). Synergia jako narzędzie kształtowania „ja” w rzeczywistości społecznej. W: Popek, S. (red.). *Psychologia twórczości* (s. 102–112). Lublin: UMCS.
- Centrum Nauki Kopernik w Warszawie, <http://www.kopernik.org.pl>.
- Chrzanowska, I. (2014). Nauczanie inkluzyjne w doświadczeniach polskich – podstawy prawne i społeczne uwarunkowania. *Studia Edukacyjne*, 30, 109–117.
- De Bono, E. (2001). *Z nowym myśleniem w nowe tysiąclecie*. Poznań: Rebis.
- Dewey, J. (1975). *Sztuka jako doświadczenie*, przeł. A. Potocki. Wrocław: Ossolineum.
- Franc, M. (2014). *Trening twórczości jako współczesna i efektywna forma wychowania przez sztukę*, praca doktorska. Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej.
- Frankiewicz, W. (1993). *Pedagogika Celestyna Freineta – dzieło i inspiracja*. Gdańsk: Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki C. Freineta.
- Gardner, H. (1993). *Creative Minds*. New York: Basic Books.
- Glton, R., Clero, C. (1976). *Twórcza aktywność dziecka*. Warszawa: WSiP.

- Gurycka, A. (1986). *Rozwój i kształtowanie zainteresowań*. Lublin: Biblioteka Pedagogiczna.
- Hazelkorn, E. (2015). *Raport Unii Europejskiej ds. Edukacji*, Bruksela. http://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_science_education/KI-NA-26-893-EN-N.pdf. Pobrane: 10 listopada 2018r.
- Jakubowski, W. (2011). *Edukacja w świecie kultury popularnej*. Kraków: Impuls.
- Juszczak-Rygalla, J. (2015). *Wielowymiarowość współczesnej edukacji dziecka*, Częstochowa: AJD.
- Klus-Stańska, D., Kruk, J. (2009). Tworzenie warunków dla rozwojowej zmiany poznawczej i konstruowania wiedzy przez dziecko. W: D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska (red.). *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania* (s. 455–501). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Koschany, R., Skórzyńska, A. (2014). *Edukacja kulturowa. Poręcznik*. Poznań: Centrum Praktyk Edukacyjnych.
- Majewski, P. (2013). *Muzea i uczenie się przez całe życie – podręcznik europejski*. Warszawa: Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów.
- Mass, V.F. (2005). *Uczenie się przez zmysły*. Warszawa: WSIP.
- Olbrycht, K., Głyda, B., Matusiak, A. (2013) *Kompetencje do prowadzenia edukacji kulturalnej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Olczak, M. (2009). *Trening twórczości jako nowoczesna forma wychowania przez sztukę*. Kraków: Impuls.
- Read, H. (1976). *Wychowanie przez sztukę*, przeł. H. Tarnowska. Wrocław: Ossolineum.
- Robinson, K. (2011). *Out of Our Minds. Learning to be Creative*. Chichester, West Sussex: Capstone Publishing.
- Runco, M.A. (2004). *Creativity*. California: Psychology Department, California State University, Fullerton. <http://homes.ieu.edu.tr/~dhasirci/Hasirci-ARTICLES/Citation.pdf>. Pobrane: 10.11.2018.
- Schiller, F. (1972). *O estetycznym wychowaniu człowieka i inne rozprawy*, przeł. I. Krońska, J. Prokopiuk. Warszawa: Czytelnik.
- Sternberg, R.J. (2001). *Psychologia poznawcza*, przeł. E. Czerwińska, A. Matczak. Warszawa: WSIP.
- Szmidt, K.J. (2013). *Pedagogika twórczości*. Sopot: GWP.
- Śleziński, K. (2003). *Zarys dydaktyki filozofii*. Kraków: Impuls.
- Urszyska-Jarmoc, J. (2003). *Twórcza aktywność dziecka: teoria, rzeczywistość, perspektywy rozwoju*. Białystok: Trans Humana.
- Wojnar, I. (1982). *Wychowanie przez sztukę*. Wrocław: Ossolineum.
- Zalewska-Pawlak, M., Pikała, A. (2011). *Szkoła XXI wieku szkołą edukacji estetycznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Education through art: an artist at school

Summary

In modern education, teaching through art and experience is substituting learning by memorization. An example is provided by activities conducted by artists in Polish schools, where art and learning meet (according to STEAM Theory). The Art of Engagement belongs to new educational trends, where creative activities and art lead to acquisition of knowledge and skills in various areas. As a result of experiences of one of the resident artists and a group of teenagers from the Youth Sociotherapy Centre No. 8 in Radość, a certain model of cooperation between an artist and the school has been developed. It is consistent with new trends in pedagogy and it has been presented in this article. The aim of the described activities is an introduction of connective and creative methods into the education system by an artist-educator. These methods have led the participants to ego states cooperation.

Keywords: education through art, art education, cultural education, creative attitude, creativity, connectivism, pedagogy of creativity, artist at school.